

ПСИХОЛОГИК ХИЗМАТ ФАОЛИЯТИНИНГ ПСИХОЛОГИК- ПЕДАГОГИК ШАРТЛАРИ ВА АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Ганиев Миролим Кодирович

Шахрисабз давлат педагогика институти

miro0079@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада таълим муассасаларида фаолият олиб бораётган педагог-психологларнинг асосий функциялари ва уларни амалга ошириш механизмлари тўғрисида фикр юритилган. Шунингдек, таълим ва меҳнат муассасалари ҳамда аҳолининг турли қатламларига психологик хизмат кўрсатиш амалиётининг ўзига хос назарий-илмий ва амалий-услубий жиҳатлари билан боғлиқ таҳлиллар баён этилган.

Калим сўзлар: *гностик, конструктив-маърифий, маслаҳат, консультация, тарбиявий, психопрофилактик ва психотерапевтик функциялар, психологик таълим, психологик профилактика, психологик диагностика, психологик коррекция.*

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS AND MAIN DIRECTIONS OF PSYCHOLOGICAL SERVICE ACTIVITIES

Shakhrisabz State Pedagogical Institute

Ganiev Mirolim

miro0079@mail.ru

ANNOTATION

This article reflects on the main functions of pedagogical psychologists operating in educational institutions and the mechanisms of their implementation.

Analyzes related to the specific theoretical-scientific and practical-methodological aspects of the practice of providing psychological services to educational and labor institutions and various segments of the population are also described.

Keywords: *Gnostic, constructive-educational, counseling, consultation, educational, psychoprophylactic and psychotherapeutic functions, psychological education, psychological prevention, psychological diagnostics, psychological correction.*

КИРИШ (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION)

Шахсни ўрганиш, уни тарбия қилиш, унга алоҳида хизматларни таклиф этиш муаммолари мавжудлигини бугунги ҳаётнинг ўзи кўрсатиб турибди. Инсонни билиш ва унинг ҳар иккала (ташқи, ички) оламига етарлича таъсир қилиш ва шу орқали уни бошқариш мумкин. Лекин бу жараёнда ҳар хил ижтимоий, сиёсий, мафкуравий, иқтисодий ва маънавий манфаатлар бирлигига ҳам алоҳида эътибор бериш лозим. Чунки инсон тараққиёти ва фаоллиги унинг ижтимоий манфаатлари, мафкуравий қарашлари социал-интеллектуал салоҳиятига таъсир этувчи омиллар билан белгиланади ва баҳоланади. Қолаверса, инсоннинг шаклланиши унга хизмат қилувчи тизимларнинг муваффақиятли ишлаши мамлакатдаги ижтимоий-иқтисодий ва илмий-амалий ислохотларнинг ҳосиласи ҳисобланади.

Шу сабабли **психологик хизмат** фани ўзининг шаклланиши ва тузилишига кўра фақат инсонга ва унинг ўзига хос ижтимоий-психологик тараққиётга бевосита хизмат қилиши билан муҳим ҳисобланади. Қолаверса, бугунги илму-фан тараққиёти билан боғлиқ инновацион ёндашувларга кенг кўламдаги имкониятларнинг очиб берилиши ҳар бир инновацион ғояларни тарғиб қилувчи инсонга психологик хизмат кўрсатиш тизимини янада мукаммаллаштиришни тақозо этмоқда.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ/ METHODS)

Психологик хизмат фани дастлабки психологик тушунчаларнинг пайдо бўлиш ва ривожланиш давлари билан бевосита боғлиқдир. Психологик хизмат фани ҳақидаги дастлабки мушоҳадалар эраמידан олдинги давр мутафаккирлари Фалес (э.о.VII-VI асрлар), Афлотун (э.о.V-IV асрлар), Анаксимон (э.о. V аср), Гераклит (э.о. VI-V асрлар), Демокрит (э.о. V-IV асрлар), Эпикур (э.о.V-IV асрлар) Гален (э.о. II аср) кабилар ўша пайт учун маълум бир маънода илмийлик кашф этган мулоҳазаларни алоҳида таъкидлаш мумкин.

Кейинчалик физиология, тиббиёт, мантиқ, физика каби фанлардаги янги кашфиётлар инсон психологик ҳолатини етарлича тушуниш ва тавсиф этишда илмий ёндашувлар юзага келди. Шу маънода, Гален (э.о. II аср), Демокрит (э.о. V-VI аср), Гиппократ (э.о. V аср), Эпикур (э.о. IV-III аср), Сократ (э.о. V-IV аср), Демокрит (э.о. V-IV аср) ларнинг фикрлари дастлабки психологик хизмат тушунчаларининг пайдо бўлишига сабаб бўлган. Жумладан, “онг”, “психика” тушунчалари тиббий физиологик билимлар билан тўлдирилди. Р.Декард (1596-1650) томонидан индивид хулқ атворининг рефлекторлик табиатига хос жиҳатларнинг илк бор кашф этилиши ва унинг кейинчалик рус олимлари И.С.Сеченов ва И.П.Павловлар томонидан ўзига хос илмий асослар билан ривожлантирилиши инсоннинг психологик таъсир доираларини белгилашда муҳим аҳамият касб этди.[5]

МУҲОКАМА (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION)

Психолог фаолиятининг таълим муассасаларидаги асосий функциялари куйидагилардан иборат:

- гностик;
- конструктив-маърифий;
- маслаҳат, консультация;
- тарбиявий;

- психопрофилактик ва психотерапевтик;
- услубий

Гностик функция таълим муассасада ўқитувчилар ва ўқувчилар фаолиятининг ўзига хос хусусиятларини, уларнинг психикасини аниқлайдиган ва уларга маълум талаблар қўядиган даражада ўрганишни ўз ичига олади. Бу функцияни амалга ошириш орқали ўқитувчи, ходим, талаба шахсининг батафсил психологик тавсифини аниқлаб, коррекцион психотерапевтик чоратadbирларни белгилаш ва амалга оширишга имкон берадиган психологик паспортларни тузиш мумкин;

Конструктив ва маърифий функция бу психологик сабабларга кўра юзага келадиган низоларнинг олдини олиш бўйича ишларни ўз ичига олади. Бундан ташқари бу функция ўқитувчилар ва ўқитувчиларни ижтимоий психология бўйича асосий маълумотлар билан таъминлаш, техника ва мулоқот кўникмаларини ривожлантириш, тадқиқот ва профилактика тадбирларини режалаштириш, индивидуал ривожланиш дастурларини моделлаштириш имконини тақдим этади.

Бу функцияни турли контингентлар билан маслаҳатлашувлар, таклиф қилувчи таъсирлар, таълим ва психотерапевтик суҳбатлар шаклида амалга оширилиши мумкин. Бу суҳбатларни администрация ходимлар билан семинарлар шаклида ўтказилиганда уларда етакчилик ва бошқарув психологияси бўйича асосий маълумотлар олиш имконияти яратилади. Ўқитувчилар ва тарбиячиларнинг психологик-педагогик билимларни ошириш учун курслар ташкил этиш ёки семинар орқали амалга оширилиши мумкин. Талабаларга психологик-педагогик таъсирни талабалар гуруҳлари билан бевосита шуғулланадиган, улар билан доимий семинарда ишлайдиган ўқитувчилар, тарбиячилар ва мураббийлар орқали амалга ошириш мумкин;

Маслаҳат-консултация орқали индивидуал ҳолатларни, ўқитувчилар ва талабаларнинг кайфиятини ёки уларнинг касбий фаолият ва оилавий ҳаётдаги

ҳатти-ҳаракатларининг хусусиятларини тушунтириш ва психологик изоҳлаш мумкин.[9]

Тарбиявий функция талабаларни ахлоқий ва ихтиёрӣ тарбиялашга қаратилган, уларда маълум шахсий фазилатларни шакллантириш, шахсларнинг ижтимоӣ мавқеига таъсири, ўқитувчилар ва талабалар гуруҳларида етарли шахсларро муносабатларни ташкил этиш тадбирларини танлаш ва амалга оширишни ўз ичига олади

Психопрофилактик ва психотерапевтик функцияга шу жумладан невротик ҳолатларнинг диагностикаси, психотерапияси ва психопрофилактикаси, интеллектуал ва шахсий ривожланишдаги қийинчиликларнинг олдини олиш, реабилитация тадбирларини ташкил этиш, шунингдек руҳий ҳолатни бошқариш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш (руҳий ўзини ўзи бошқаришни ўргатиш, ўзига ишончни шакллантириш), ижодий салоҳиятни ривожлантириш, стресс остида сафарбарлик қобилиятларини ривожлантириш ва бошқалар кирди.

Услубий функция таълим ва тарбиянинг янги усулларини яратиш ва мослаштириш, шунингдек, ушбу муассаса эҳтиёжлари учун ва қолаверса бошқа таълим муассалари учун диагностика ва психопрофилактиканинг янги усулларини ишлаб чиқиш бўйича барча ишларни ўз ичига олади.[8]

"Ўқитувчи-психолог (таълим соҳасидаги психолог)" иккита меҳнат функцияларини ўз ичига олади.

Биринчи функциясига таълим муассасаларида ўқув жараёнини психологик ва педагогик қўллаб-қувватлаш" кирса, иккинчи функциясига ППТИ марказларидаги педагог-психологларнинг фаолият функцияларини киритиш мумкин.

Психологик-педагогик тиббий-ижтимоӣ (ППТИ) марказ-бу ўқув жараёни иштирокчиларига педагогик-психологик-тиббий ёрдам кўрсатадиган ўқитувчилар-психологлар, ижтимоӣ ўқитувчилар, нутқ терапевтлари, таълим ташкилотларининг тиббиёт ходимларини ўз ичига олган ташкилий тузилма.

Психологик-педагогик тиббий-ижтимоий (ППТИ) марказларида ишлайдиган педагог-психологлар (психологлар) куйидаги ўзига хос функцияларини ўз ичига олади:

1) Умумий, касб-хунар ва кўшимча таълим муассасаларида ўқув жараёнини психологик-педагогик таъминлаш, асосий ва кўшимча таълим дастурларини қўллаб-қувватлаш;

2) Таълим ташкилотларининг таълим муҳитининг қулайлиги ва хавфсизлигини психологик текшириш (баҳолаш);

3) Талабаларнинг психологик диагностикаси;

4) Ўқув жараёни субъектларига психологик маслаҳат бериш;

5) Талабалар билан коррекцион ва ривожлантириш ишларини олиб бориш;

6) Таълим жараёни субъектларини психологик тарбиялаш;

7). Психопрофилактика (таълим муассасаларида ўқитиш ва тарбиялаш жараёнида ўқувчиларнинг психологик саломатлигини сақлаш ва мустаҳкамлашга қаратилган касбий фаолият).

Психологик хизмат фаолиятининг **асосий йўналишлари (турлари)** куйидагилардан иборат:[7]

Психологик таълим - талабалар, ўқувчилар ва уларнинг ота-оналари (қонуний вакиллари), педагогик ходимлар ва таълим муассасалари раҳбарлари ўртасида психологик билимларга бўлган эҳтиёжни шакллантириш. Талабалар ва ўқувчиларнинг ҳар бир ёш босқичида тўлиқ шахсий ривожланиши ва ўз тақдирини ўзи белгилаши учун шарт-шароитлар яратиш, шунингдек, шахсни шакллантириш ва ақл-заковатни ривожлантиришда юзага келиши мумкин бўлган ҳуқуқбузарликларнинг ўз вақтида олдини олиш;

Психологик профилактика - таълим муассасаларида ўқувчилар ва ўқувчиларда нотўғри мослашув ҳодисаларининг пайдо бўлишининг олдини олиш, педагог ходимларга, ота-оналарга (қонуний вакилларга) тарбия, ўқитиш ва ривожланиш масалаларида ёрдам кўрсатиш учун аниқ тавсиялар ишлаб чиқиш:[10]

Психологик диагностика - талабаларни чуқур психологик ва педагогик ўрганиш, таълим ва тарбия жараёнида унинг потенциал имкониятлари, шахснинг индивидуал хусусиятлари ва мойилликларини аниқлаш, шунингдек, таълим, ривожланиш, ижтимоий мослашувдаги бузилишларнинг сабаблари ва механизмларини аниқлаш. Психологик диагностика мутахассислар томонидан индивидуал ва ўқувчилар гуруҳларида амалга оширилади;

Психологик коррекция - педагог-психологлар, дефектологлар, логопедлар, шифокорлар, ижтимоий педагоглар ва бошқа мутахассисларнинг болалик даврида шахсни шакллантириш ва унинг индивидуаллигини сақлашга фаол таъсир кўрсатиш;

Консультатив фаолият - талабалар, ўқувчилар, уларнинг ота-оналари (қонуний вакиллари), педагогик ходимлар ва таълим жараёнининг бошқа иштирокчиларига психологик маслаҳат орқали ривожланиш, таълим ва тарбия масалаларида ёрдам бериш.

ХУЛОСА (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION).

Психологик хизмат фани бошқа турдош бўлган фундаментал фанларнинг ҳосиласи сифатида юзага келган бўлса-да бугунги кунда бу фан ўзининг алоҳида объекти, субъекти, предмети ва вазифаларига эгадир. Чунки, ҳар қандай мустақил фан бошқа фанлардан ўзининг мана шу хусусиятлари билан ажралиб туради. Қолаверса, фаннинг аниқ йўналтирилган объекти, предмети ва вазифаларини тўғри англамай туриб мазкур фаннинг тарихи, бугуни ва келажаги ҳақида мулоҳаза юритиб бўлмайди. Шундан келиб чиқиб, психологик хизмат фанининг предмети ва асосий вазифаларининг белгиланиши муҳим аҳамият касб этади.

Умуман, психологик хизмат фанининг предмети мия ва психика, психика ва онгнинг онтогенезда ривожланиши, шахс ва унинг фаоллиги, шахслараро муносабат, шахснинг билиш жараёнлари (диққат, сезги, идрок, хотира, тафаккур, хаёл, нутқ), шахснинг ҳиссий иродавий сифатлари, шахснинг индивидуал–психологик хусусиятлари (темперамент, характер, қобилиятлар)

каби психосоциал тушунчалар билан белгиланади ва баҳоланади. Бу эса психологик хизмат фанининг қуйидаги вазифаларини белгилашга имкон беради:

1. Психологик хизмат фани фан сифатида шаклланиш учун етарли даражадаги илмий ва методологик асослар мавжудлигини инобатга олиб мустақил равишда шахснинг ижтимоий тараққиёти учун муҳим бўлган илмий йўналишлар стратегиясини ишлаб чиқади.

2. Психологик хизмат ўзининг амалиётдаги “Низоми”ни ишлаб чиқади ва ушбу “Низом” талаблари асосида фаолият йўналишларини белгилайди.

3. Психологик хизмат кўрсатиш тизими муайян даражадаги психодиагностик, психопрофилактик, психокоррекцион ишлар кўламининг сифат ва миқдор жиҳатдан юқори савияда олиб борилиши учун тегишли кўрсатмаларга эга бўлиши керак бўлади.

4. Психологик хизмат меҳнат ва таълим муассасаларида, маҳалла ва оилаларда ва турли соҳа йўналишларидаги тизимларда фаолият юритиш учун маълум даражадаги билим, кўникма, тажриба ва малакаларнинг мавжудлигини таъминлайди.

5. Психологик хизмат фани фан истиқболларидан келиб чиқиб ўзининг илмий-амалий тадқиқот ва тарғибот манбаларини ҳар жиҳатдан шакллантириши лозим.

6. Психологик хизмат фани инсон омилини тадқиқ қилувчи барча фанлар билан узвий боғланган ҳолда фанни янада ривожлантириш дастурларини яратиши ва шу дастурларни тизимли равишда кенг амалиётга қўллаш механизмини амалга оширади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ**(ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)**

1. Nishanova Z.T., Alimova G.K. Psixologik xizmat. Psixokorreksiya. darslik T.: “Ijod-Press”, 2019.
2. Nishanova Z.T., Sh.T.Alimbayeva, M.V.Sulaymanov. Psixologik xizmat. Darslik. Toshkent – 2013
3. Nishanova. Z.T. Psixologik xizmat: Oliy o‘quv yurtlari pedagogik-psixologiya bakalavriat yo‘nalishi talabalari uchun o‘quv qo‘llanma. - T.: Yangiyul poligraph service,2007.
4. Баротов Ш.Р. Олимов Л.Я., Авезов О.Р. Психология назарияси ва тарихи: Дарслик.Тошкент: 2019
5. Баротов.Ш.Р. Психологик хизмат: Магистрлар учун дарслик. – Т.: “Наврўз” нашриёти, 2018.
6. Волков Б.С. Психология общения в детском возрасте [Текст] / Б.С. Волков, Н.В. Волкова. 3-е изд. – СПб.: Питер, 2013. – 272 с: ил.
7. Гуревич П.С. Психология личности: учебное пособие / П.С. Гуревич. – М.: Юнити-Дана, 2015. – 559 с.
8. Ежова Н.Н. Краткий справочник практического психолога / Н.Н. Ежова. – Ростов-н/Д.: Феникс, 2014. – 319 с.
9. Рокицкая Ю.А. Психологическая служба в образовании: учебное пособие для вузов / Ю.А. Рокицкая – Челябинск: Изд-во ЗАО «Библиотека А. Миллера», – 2023.